

Kultúra a politika, alebo zápas o Jozefa Gregora Tajovského

Lubica Kázmerová, Historický ústav SAV Bratislava, hisluba@savba.sk

KAZMEROVÁ, Lubica. Culture and politics, or fight for Jozef Gregor Tajovský. Individual and Society, 2004, Vol. 7, No. 3.

In autumn 1924, dramatist lingered Slovak Jozef Gregor Tajovský had fiftieth birthday (18 10 1870). We do not know how and whether they wanted to celebrate their anniversary and the official round, but keeping the Slovak National Theatre (SND) came up with the idea to do so for the soil drama. It should happen at a time when just about domestication efforts culminated in Slovak Slovak National Theatre, especially in drama, which nationalist-oriented political opposition, represented mainly Slovak People's Party blamed underrepresented performances in the Slovak language. Efforts to Slovakized drama happened, exaggerated words, outside of the game of Jozef Gregor Tajovský.

Jozef Gregor Tajovský. Slovak National Theatre. Slovak People's Party.

Na jeseň roku 1924 sa dožíval slovenský dramatik Jozef Gregor Tajovský päťdesiatych narodenín (18. 10. 1870). Nevieime akým spôsobom a či vôbec chcel oslaviť svoje guľaté výročie aj oficiálne, ale vedenie Slovenského národného divadla (SND) prišlo s myšlienkou, urobiť tak na pôde činohry. Malo sa tak stať v čase, keď práve kulminovalo úsilie o udomácnenie slovenčiny v Slovenskom národnom divadle, hlavne v činohre, ktorej politická nacionálne orientovaná opozícia, reprezentovaná hlavne Slovenskou ľudovou stranou (SLS) vyčítala nedostatočné zastúpenie predstavení v slovenskom jazyku. Úsilie o poslovenčenie činohry sa stalo, nadnesene povedané, navonok aj zápasom o J. G. Tajovského.

Okrem už uvedeného nedostatku hier naštudovaných v slovenskom jazyku situáciu v Slovenskom národnom divadle na prelome dvadsiatych rokov minulého storočia komplikoval rad nevyriešených problémov. Tie sa spájali s častým striedaním sa riaditeľov divadla, s delením divadelnej sezóny na mesiace pre nemecké, maďarské a československé divadlo z priestorových dôvodov.¹ Posledný z trojice súborov mal svojou umeleckou činnosťou posilniť československú štátnosť a slovenskosť Bratislavy. Slovenský denník a Slovenská politika v roku 1924, teda necelý rok po nástupe Oskara Nedbala² do funkcie riaditeľa, podčiarkovali jeho úsilie rozšíriť repertoár činohry o slovenské tituly. Zámer, uvádzať väčší počet činohier v slovenskom jazyku, sa mu však nedarilo naplniť s takou rýchlosťou, ako si to predsavzal pri nástupe do funkcie. Chýbali slovenské tituly a slovenská autorská základňa sa len pomaly rozširovala. Nedbal sa do čela národného divadla postavil v čase, keď sa v spektre politických strán na Slovensku výrazne prejavovala polarizácia s dominantným postavením centralisticky orientovaných strán na jednej strane a nacionálne orientovaných na druhej strane. Politická polarizácia na Slovensku sa odrazila aj v bratislavskom divadelnom svete, úzko prepojenom s Družstvom Slovenského národného divadla. Vznik Družstva iniciovalo Ministerstvo školstva a národnej osvety (MŠANO) v roku 1920 prostredníctvom Vavra Šrobára, ministra s plnou mocou pre správu Slovenska. Podľa článku *Čo bude s divadlom*, uverejnenom v Slováku orgáne Slovenskej ľudovej strany, v novembri 1923, sa nový riaditeľ Nedbal zameral na ovládnutie nemeckej i maďarskej scény, s cieľom rozhodovať o spoločnej pokladnici. Jazykom československej scény mala byť podľa denníka ľudovej strany čeština. Tieto zaručené informácie vyšli z pera Karola Sidora, v oblasti divadelnej kritiky svojráznej osobnosti, ktorého stanoviská niesli znaky insitnosti, spojenej s autonomistickou líniou ľudovej strany.

A tak stala sa chúlостivá otázka poslovenčenia divadla, ktorou sa zaoberali prostredníctvom riaditeľa divadla centralistické politické strany a nacionálna opozícia prostredníctvom Slovenskej ľudovej strany, ohniskom sporov. Pahreba sporov rozduchaná v Tajovského jubilejnom roku života hrozila rozšírením do požiaru.

Drobné nedorozumenia vznikali priebežne na jednej i na druhej strane, napr. keď sa denník Slováč objavil na javisku v rukách herca ako rekvizita. Bratislavský referát MŠANO upozornil na provokatívnu novinovú rekvizitu. Ministerstvo označilo využitie novin za akt politickej demoštrácie proti vláde i keď sa napokon nepotvrdil politický úmysel účinkujúceho.

Problém poslovenčovania divadla sa postupne zauzľoval i napriek ďalšiemu ústretovému kroku, ktorým nesporne bolo založenie fondu na podporu slovenských študujúcich na hudobnom konzervatóriu a dramatickej škole. Riaditeľa Nedbala viedla absencia slovenských k zvolaniu režisérskych rady, ktorá rozhodla, že 35 - tich titulov v pripravovanej sezóne 1924/25, malo byť jedenásť slovenských, čo predstavovalo tretinu repertoáru.³Slovenskej nacionálne zameranej kritike sa tretina mánila. Požadovala viac titulov v slovenskom jazyku. Opačná strana, reprezentovaná kritikmi orientovanými centralisticky argumentovala poloprázdny hľadiskom na slovenských premiérach a prázdny divadlom na reprízach. Do očí bijúci nezaujem slovenského publika vyprovokoval Karola Sidora k napísaniu článku *Slováci, kde ste ?*, po premiére hry Zuzany Bajcárovej *Štyrikrát dva plus jeden* v réžii Janka Borodáča.⁴Príčinou slabého záujmu, či skôr nezaujmu o slovenské predstavenia nebola kvalita predstavení, výraznou mierou sa na tom podieľalo vtedajšie národnostné zloženie Bratislavy. Veď multikultúrnu krásavicu na Dunaji obývalo roku 1921 spolu 37 038 Slovákov a Čechov. K nemeckej národnosti sa hlásilo 25 731 obyvateľov, k maďarskej 20 731 a k inej národnosti 9583 Bratislavčanov. Bratislava mala v tomto období dovedna 93 189 obyvateľov.⁵Vrstva slovenského obyvateľstva nebola početná a pravdepodobne mnohým, ktorí sa prisťahovali do Bratislavy chýbal napr. aj návyk navštevovať divadlo. Záujem centralisticky orientovaných politických strán, využiť divadlo ako politický a psychologický nástroj premeny mesta, potreboval dlhší čas a väčšie finančné prostriedky, aby mohol doniesť želané plody.

Tu sa opäť vrátíme k oslávencovi J. G. Tajovskému, ktorého dramatická tvorba bola jedným z prostriedkov udomácnenia sa slovenského jazyka na doskách prvej scény. Možnosť osláviť majstra bolo viacero. Samozrejme v divadle uvedením niektorej z jeho drám. Zo strany vedenia divadla vzišiel návrh, osláviť jubileum aj dnes verejnosťou obľúbenou hrou *Statky - zmätky*. Réžie sa ujal Janko Borodáč. Naštudovanie hry chcel ukončiť s umeleckým kolektívom v časovom limite tak, aby premiéra mohla byť v deň autorových narodenín. Avšak naša prvá scéna nemala v tomto období k dispozícii dostatok hercov, ktorí by sa mohli zhostiť úloh. Ďalšia komplikácia bola skutočne nepredvídaná. Na Borodáčovo prekvapenie, majstro nesúhlasil s uvedením inscenácie.⁶Tajovský sa vysporiadať s dobovým názorom kritiky, podľa ktorého všeobecne predprevrátové ideovo-umelecké hodnoty nevyhovovali novej dobe, ako to vyjadril Pavol Bujnák v Prúdoch v Tajovského jubilejnom roku. " Moderná spoločenská dráma prestala byť len obrazom života, ale ,obrazom „z ľudu alebo vyššej spoločnosti,“ píše Bujnák v článku *Problém v dramatu Tajovského* a pokračuje, „Aby si vydobylo uznania, akému patrí, usiluje sa hlbšie zasahovať do života, vynášať na javisko ťažké a trápne otázky, ktoré viac-menej povedome hýbu spoločnosťou ľudskou...“⁷

Profesionálna scéna uprednostňovala hry napísané po prevrate, teda po roku 1918. Námet týchto hier nemal byť dedinský či vidiecky, aký mali *Statky - zmätky*, ale mestský alebo aspoň korešpodujúci s poprevratovou dobou. A tu sa začala zápleтка, takmer divadelná, ktorá postupne naberala nežiadúci obsah i rozsah.

Situácia spojená s oslavou narodenín sa vyhrotila tesne pred 18. októbrom 1924, po niekoľko násobných zmenách uvádzaného divadelného titulu na počesť jubilanta. Po tom, čo sa na plagátoch objavila premiéra hry *Žižkova smrť* od českého autora Jozefa Jiřího Kolára a režiséra Vladimíra Šimáčka, nasledovali búrlivé demonštrácie slovenských akademikov, s úmyslom zabrániť uvedeniu hry.

Jednou z alternatív, vzhľadom na päťdesiatiny autora mala byť dráma *Smrť Ďurka Langsfelda*, ale uvedená v iný deň. Správa divadla využila na oslavu Tajovského narodenín už naštudovaný titul *Žižkova smrť*, s plánovanou premiérou 11. októbra 1924. Autonomistická politická opozícia zase využila vo svoj prospech skutočne zmätočné prekladanie osláv a zmeny vopred avizovaných predstavení na zorganizovanie demonštrácie študentov, prívržencov autonomizmu. Neprístojnosti sa odohrali aj na samotnom predstavení v plne obsadenom hľadisku. „V lôžkach poprední politickí činitelia - vládni i opoziční - v prízemí elita, ktorú sme na premiérach nevidali, a galéria preplnená mládežou“, spomína J. Borodáč, predstaviteľ kráľa Žigmunda, jednej z hlavných postáv drámy.⁸

Práve akademická mládež na zvuk píšťalky vytasila svoje zbrane, zapáchajúce bombičky, tak nazvali

poľnohospodárske produkty po záruke, ktoré hádzali na javisko. Výkrikmi, pästnými súbojmi vyvolali poriadny zmätok, ukončený prítomnou uniformovanou i neuniformovanou políciou. Polícia vyvádzala demoštrantov z divadla. Zo známych osobností ľudovej strany to boli redaktori Slováka Vojtech Straka, Augustín Način-Borin a samozrejme Karol Sidor. Ťažko overiteľné svedectvá opisovali rôzne rýchly odchod prívržencov autonomizmu z divadelného predstavenie. Ľudáci sa vyjadrovali o divákoch vyvedených políciou ako o martýroch, čo podčiarkovali zraneniami spôsobenými policajným opuškom, či rozbitým sklom z dverí vo vestibule divadla. Na inkriminovanom predstavení sa zúčastnilo tiež vedenie SLS. V lôžach sedeli Vojtech Tuka, generálny tajomník ľudovej strany Pavol Macháček a Jur Koza Matejov. Proti nim polícia nezasiahla, preto že sa neprístojností nezúčastnili priamo.⁹

Demonštrácia na divadelnom predstavení sa stala v nasledujúcich dňoch dominantnou témou denníka Slovák. V článkoch podčiarkovali urážlivosť predstavenia *Žižkova smrť* pre národné cítenie Slovákov, podľa nich tak nevhodného titulu na oslavu narodenín J. G. Tajovského. Zároveň označili predstavenie za premyslený útok proti katolicizmu, preto že v ňom „boli hnusným a falošným spôsobom charakterizovaní katolícki kňazi“.¹⁰ Predseda SLS Andrej Hlinka podporil demonštráciu, a dokonca vyzval mládež „aby pokračovala vo vydobýjaní slovenčiny na celej čiare“.¹¹ Vyšetrenie incidentu potvrdilo predpokladanú skutočnosť. Organizátormi boli redaktori Slováka, nevynímajúc V. Tuku a akademici boli vykonávateľmi ich zámerov. Polícia zadržaných prepustila. Predstavenie, ktoré sa zmenilo na incident v mnohom predznamenovalo možný smer vývinu nielen divadelnej ale hlavne politickej scény na Slovensku.

Tolko rozprávanie príbehu z dosiek slovenskej prvej scény. Avšak, ako je nám všetkým zrejmé, problém mal svoje korene podstatne hlbšie. Tento, na pohľad možno aj veselý príbeh z divadelného prostredia, mal podstane širšie pozadie. Bol vyústením vtedajšej spoločensko-politickej situácie a spätne ju ovplyvňoval.

Protagonistami udalosti boli na jednej strane ľudia z divadelného prostredia, vedenie Slovenského národného divadla, režiséri a herci, teda tvorcovia divadelného umenia, neodmysliteľnej súčasť kultúry. Na druhej strane stál svet otvorených politických ambícií, ktorí predstavovali prívrženci a členovia politických strán. A aký bol postoj nesporne významnej osobnosti slovenskej kultúry J. G. Tajovského, ktorý sa nechtiac stal centrálnou postavou sporu? Režisér Borodáč, priamy aktér nevydareného predstavenia, ktoré po prestávke pokračovalo druhým dejstvom tvrdil, že dramatik mlčal. Mlčal pred oslavou i po nej a tak vlastne podporil zauzlenie situácie. Žiaľ nepodarilo sa mi zistiť, či sa J. G. Tajovský v divadle vôbec zúčastnil na oslave svojich 50 - tich narodenín. Na to iniciátori prehnaného záujmu o jeho osobnosť a divadlo tak zo strany umenia i politiky vo svojich vyjadreniach v novinových článkoch ako si pozabudli.

Poznámky

¹ LAJCHA, Ladislav: Dokumenty SND 1 (1918-1938) Zápas o zmysel a podobu SND, Divadelný ústav 2000, s. 54.

² Oskar Nedbal, český hudobný skladateľ, dirigent, violista pôsobil na poste riaditeľa a šéfa opery Slovenského národného divadla v rokoch 1923-1930.

³ LAJCHA, Ladislav: c. d. s. 60.

⁴ Slovák, 27. august 1924.

⁵ Dejiny Bratislavy Bratislava, Obzor, 1965, s. 350.

⁶ BORODÁČ, J.: Spomienky. Národné divadelné centrum Bratislava 1995, s. 104.

---

[7](#) BUJNÁK, P.: Problém v dramate Tajovského. In: Prúdy, roč. VIII, r. 1924, s. 491.

[8](#) BORODÁČ, J.: c. d. s. 105.

[9](#) LAJCHA, L...: c. d. s. 63.

[10](#) Slovák roč. 19. č. 8, 12. 1. 1937.

[11](#) Slovák roč. 6. č. 245, 26. 10. 1924.